

GÖYÇƏ MAHALI ŞİVƏLƏRİ İLƏ TÜRKİYƏ TÜRKÇƏSİNDƏKİ ORTAQ SÖZLƏRİN GÖYÇƏ AŞIQLARININ ŞEİR NÜMUNƏLƏRİ İLƏ TƏHLİLİ

Səkinə Əliyeva

AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
e-mail: seliyeva90@gmail.com

Xülasə. Məqalədə Göyçə mahalı şivələri ilə Türkiyə türkcəsindəki ortaq sözlər araşdırılmışdır. Göyçə aşıqlarının şeir nümunələri ilə təhlili verilmiş, Zəngəzur ərazisinin coğrafi baxımdan Türkiyə ilə yaxınlığı səbəbindən bu iki dil ailəsinin oxşarlığı öyrənilmişdir.

Açar sözlər: Dil, dialekt, türk, şivə, ərazi.

ANALYSIS OF COMMON WORDS IN TURKISH LANGUAGE WITH GOYCHE DISTRICT DIALECTS ON THE EXAMPLES OF POEMS OF GOYCHE ASHYGS

Sakina Aliyeva

ANAS Institute of Linguistics named after Nasimi, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article examines the common words of the Turkish language with the dialects of the Goyche region. Using examples of the poetry of the Goyche Ashugs an analysis of these words and the similarity of these two language families was studied in connection with the geographical proximity of the Zangezur region to Turkey is given.

Keywords: Language, dialect, Turkish, dialect, territory.

АНАЛИЗ ОБЩИХ СЛОВ ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКА С ДИАЛЕКТАМИ РАЙОНА ГОЙЧЕ НА ПРИМЕРАХ СТИХОВ ГОЙЧЕ АШУГОВ

Сакина Алиева

Институт Лингвистики НАНА имени Насими, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье исследуются общие слова турецкого языка с диалектами района Гойче. Проведен анализ на примерах поэзии Гойче ашугов, дан анализ этих слов, изучено сходство этих двух языковых семей в связи с географической близостью Зангезурского района к Турции.

Ключевые слова: Язык, диалект, турецкий язык, диалект, территория.

1. Giriş

Azərbaycan ərazisinin ayrılmaz bir parçası olan Göyçə mahalı əsrlər boyu Azərbaycan türklərinin yaşayış məskəni olmuşdur. Lakin zaman-zaman xalqımız etnik təmizlənməyə məruz qalmış və öz dədə-baba yurdlarını tərk etməyə məcbur olmuşdur. Buna baxmayaraq, ərazidə yaşamış azərbaycanlılar öz milli kimliklərini, qədim türklərə məxsus adət-ənənələrini, şivələrini daim qoruyub saxlamış, gələcək nəsillərə çatdırma bilmişlər.

Azərbaycan dilinin dialekt sistemində özünəməxsus yer tutan Qərb qrupu dialektləri içərisində ən geniş coğrafi ərazini əhatə edən Göyçə mahalı şivələrinin tədqiqi və araşdırılması istər dilçilik, istərsə də etnoqrafik baxımdan çox əhəmiyyətlidir. Göyçə mahalı İrəvan xanlığının ərazicə ən böyük mahalı olmuşdur. Mahalın əhalisi, əsas etibarilə Azərbaycan (oğuz) türklərindən ibarət olmuşdur. Tarixi mənbələrdən məlum olduğu kimi, ermənilər bu əraziyə eramızdan əvvəl II-I əsrlərdə köçürülmüşlər. Ondan əvvəlki tarixi dövrlərdə bu ərazi

Azərbaycan (oğuz) türklərinin hakimiyyəti altında olmuşdur [4, s.18]. Mahalda yaşayan əhali qədim türk dilində danışmış, bu dildə yaradıcılıq nümunələri ərsəyə gətirmişlər.

Göyçə mahalının tədqiqi əfsuslar olsun ki, uzun müddət ayrıca tədqiqata cəlb olunmamış, Qərb dialektləri içərisində araşdırılmışdır. Sonralar, müstəqilliyimizin bərpası ilə bu əraziyə maraq artmış, ərazi və onun şivələri geniş araşdırmalara cəlb olunmuşdur. Göyçə mahalı şivələri də digər qərb qrupu şivələrinin özünəməxsus cəhətlərini özündə ehtiva edir. Bu da şivənin Azərbaycan dilinin əsas ünsürlərindən biri olduğunu demək üçün kifayət qədər əsaslı sübutdur. Haqqında danışdığımız cəhətlər bunlardır:

1. Saitlə qurtaran isimlər təsirlik halda - y⁴ şəkilçisini qəbul edir: dayıyı, bacıyı və s.
2. II şəxsin təkində mənsubiyyət şəkilçisi qəbul etmiş söz hallanan zaman n-y əvəzlənməsi baş verir: dərsiyin, qardaşının və s.
3. İndiki zaman şəkilçilərinin saitində genişlənmə baş verir: yazer, durer və s.
4. Qəti gələcək zaman şəkilçisi - acaq² tələffüz zamanı müxtəlif formalar alır: baxassan, oxuyassan və s. [5, s.37].

Mahalın şivələrinin Türkiyə türkcəsi ilə müqayisəsi əbəs deyil. Çünki həm ərazi, həm də linqvistik baxımdan yaxınlıq və uyğunluq bu müqayisəni çox uğurlu edir.

Türk dili Azərbaycan dilinə ən yaxın olan, dünyada türklərin ən çox danışdığı dildir. İnkişaf baxımından türk ədəbi dili bir neçə mərhələyə bölünür:

- 1) Əski türkcəyə qədər olan dövr;
- 2) Əski türkcə;
- 3) Qərb türkcəsi [5, s.38].

Müasir dövrümüzdə türk dili bir çox dillərin təsirinə məruz qalmışdır. Lakin bununla belə, öz qədimliyini, arxaikliyi və zənginliyini qoruyub saxlaya bilmişdir.

2. Tədqiqat

İstər Göyçə mahalı şivələrində, istərsə də müasir türk dilində həm türk mənşəli, həm də ərəb-fars mənşəli sözlər yer almaqdadır. Bu sözlər hər iki dildə təxminən eyni mənalarda istifadə olunur. Bunu Göyçə aşıqlarının şeir nümunələrinə gətirdiyimiz parçalardan da aydın görə bilərik:

Bu günümdə gələ anam Xeyransa,
Yola saçlarını ol mələknisə,
Əlim **yetişəydi** babam Abbasa,
Edəydi dərdinə çara Hüseynin [8, s.380]

Yetişmək - 1. Bir istiqamətdən gedərək nəzərdə tutduğu bir yerə çatmaq, yetmək, varmaq, varid olmaq; 2. Qovuşmaq, birləşmək; 3. çatmaq, birləşmək; 4. Müəyyən bir həddə, yaşa çatmaq; 5. bitmək, vücuda gəlmək; 6. dəymək, yeməli hala gəlmək; 7. Kifayət etmək; 8. Gəlib çatmaq, yaxınlaşmaq; 9. Tay olmaq.

Türkiyə türkcəsində - çatmaq, varmaq, vasil olmaq, bitmək, kifayət etmək, çoxalmaq, həddi-buluğa gəlmək.

Atalar sözünü hər vaxt sal yada,

Yolnan gedən tövşümüyüb dünyayda,
Hansı kişi **yedək** getsə arvada,
Belələri olsa meyit-gərəkdi [6, s.95]
Yedək- heyvanı çəkib arxasınca aparmaq üçün boynuna və ya boyunduruğuna bağlanan ip

Türkiyə türkcəsində-heyvanı yedəyə alan ip
Halal zəhmətinlə yesən bir tikə,
Canım qurban belə vicdan, **məsləkə** [6, s.168]
Məslək - hər hansı bir dünyagörüşünə əsaslanan əqidə, məfkurə, amal. 2. Etiqad, məzhəb, inam.

Türkiyə türkcəsində - bir fikir dairəsində formalaşmış müxtəlif bilgilər, sistem

Məhzun yatan kim - kimsəsiz naçağı

Gələrmə allaha xoş, qoyum, gedim,

Ölüb oğlu, əri, sönüb ocağı,

Tökür gözlərindən yaş, qoyum, gedim?! [6, s.86]

Məhzun - hüznü, həzin, kədərli, qəmli, məlul, dərddli

Türkiyə türkcəsində - üzgün

Xormu dəydim, dostum, yoxsa, gözünə?!

Coşmamışam, coşan çay tək çağlıyam.

Aqıl adamsərhəd qoyar sözünə,

Mən ellər balası, elə bağlıyam [6, s.39]

Xor - xor baxmaq - ikrahla, həqarətlə, saymazayana baxmaq

Türkiyə türkcəsində - dəyərsiz, önəmi olmayan, aşağı, xor baxmaq-dəyərsiz saymaq, dəyər verməmək.

Dünya dilləri içərisində bir-birinə bənzəyən dillərə rast gəlmək mümkündür. Çünki dillərin bir neçə təsnif baxımından eyni olması onların eyni etnik tərkibdən ibarət olmasının göstəricisidir. Dillərin təsnifinə nəzər salmaqla dediklərimizi belə əsaslandırma bilərik:

1. Coğrafi təsnif - bu təsnifdə dillər coğrafi göstəricisinə, dünya xəritəsindəki yerləşməsinə görə qruplaşdırılır. Göyçə mahalının yerləşməsinə nəzər salanda bu ərazinin də Türkiyə ilə yaxınlığı görünməkdədir.

2. Tipoloji təsnifat - bu təsnifatda dillər tiplər əsasında toplanır. Əsas əlamət olaraq isə dillərin fonetik, leksik, qrammatik quruluşu əsas götürülür. Bildiyimiz kimi, dünya dilləri kök (amorf), flektiv və iltisqi (aqlütinativ) qruplara bölünür. Türk dillərinin eləcə də Azərbaycan dilinin və Türkiyə türkcəsinin də daxil olduğu bu dil qrupunda şəkilçilər söz köklərinə qoşulmaqla müxtəlif forma və mənalı sözlər əmələ gətirir. Bu baxımdan da Göyçə mahalı şivələri ilə Türkiyə türkcəsi oxşarlıq nümayiş etdirir.

3. Stadial təsnif - bu təsnifdə dünyada mövcud olan dillər yaranma inkişaf pillələrinə görə qruplaşdırılır. Özülü N. Marr tərəfindən qoyulan bu təsnifdə dillər ibtidai səviyyədə inkişaf

edən, inkişafda olan və ən yüksək inkişaf mərhələsinə çatmış olmaqla qruplaşdırılır. Türk dilləri səhvən və ya bilərəkdən II mərhələyə, yəni inkişaf etməkdə olan dillər siyahısına aid edilir.

4. Funksional təsnif - burada dildən istifadə edən insanların sayı əsas götürülür. Bu qruplaşmaya əsasən, türk dilləri dünyada qabaqcıl yerlərdən birini tutur.

5. Geneoloji təsnif - burada əsas olan dillərin qohumluq əlaqələridir. Dillərin qohum olması üçün onların fonetik, leksik və qrammatik əlamətlərinin eyni və ya bənzər olması əsas götürülür. Buradakı oxşarlıq təsadüfi xarakter daşımamalı, dillərin tarixən mövcud olan genetik yaxınlığı olmalıdır.

Dillərin qohumluğu ilə bağlı təsnifin əsasını tarixi-müqayisəli prinsip ilə M. Kaşğari qoymuşdur. O, türk dillərini bu cür təsnif etmişdir: “Türklər əslində iyirmi boydur... Türk boylarının hər birinin saysız-hesabsız oymaqları vardır ki, sayını yalnız Allah bilir. Mən bunlardan əsas və ana boyları saydım... Rum ölkəsinə ən yaxın olan boy biçənəkdir. Sonra kıfçak, oğuz, yəmək, başqırt, basmil, kay, yabaku, tatar, kırkız gəlir”.

Keyfiyyətinə görə M. Kaşğari dilləri saf və qarışıq olaraq təsnif edir. O, saf dillərə qırğız, qırçaq, oğuz, toxsu, yağma, çigil, uğrak, çaruk dillərini daxil edir. Qarışıq dillərə isə kay, yabaku, tatar, basmil, çomul dillərini aid edir. M. Kaşğari “dillərin ən qisası oğuzların, ən düzgünü isə toxsu və yağmaların dilidir” deyə bildirmişdir.

M. Kaşğari adlarını qeyd etdiyi bu dillərin arasında çox da böyük bir fərqin olmamasını, əsas ayırıcı əlamətin dillərin fonetikasında, deyilişində olduğunu göstərir [5, s.12-13]

Bütün bu göstərilən qayda və araşdırmaları nəzərə alaraq deyə bilərik ki, bu qədər yaxın və oxşar olan iki qohum dilin bu qədər bənzərliyi təkcə dil yox, həm də etnik bənzərlikdir. Çünki hər iki ərazinin (Göyçə mahalının və Türkiyənin) etnik tərkibi və yerli sakinləri elə qədim türklərdir.

Nəticə. Məqalədə Göyçə mahalı şivələri ilə türkiyə türkcəsində işlənən ortaq sözlər verilmişdir. Göstərilən sözlər həm türk, həm də ərəb-fars mənşəli olmaqla 2 qrupa bölünür. Bu iki dilin müqayisəli verilməsində məqsəd Göyçə mahalında yaşayan əhalinin türk mənşəli olmasını sübuta yetirməkdir.

Bildiyimiz kimi, azərbaycanlılar tarixin müəyyən dövrlərində öz qədim dədə-baba yurdlarından didərgin salınmış, bu ərazilərə məqsədli şəkildə ermənilər köçürülmüşdür. Zamanla onlar öz məkrli siyasətlərini burada da yeridərək bu ərazilərin adlarını, xalqın məişətində istifadə etdiyi ərzaq və yemək adlarını özünküləşdirməyə çalışmış, bu ərazilərin onlara məxsus olduğunu saxtalaşdırılmış faktlarla təsdiq etməyə çalışmışlar. Lakin sübutlar və elmi araşdırmalar onu göstərir ki, Göyçə mahalının, ümumilikdə Zəngəzur bölgəsinin etnik tərkibi məhz oğuz türkləridir.

Azərbaycan müstəqillik qazanandan bəri bu yöndə tədqiqatlar yeni mərhələyə qədəm qoymuş, daha mütəşəkkil xarakter daşmışdır.

Tədqiqatlar zamanı ermənilərin adlarını dəyişdirdiyi ərazilərimizin adlarının da əslində erməni mənşəli olduğu sübuta yetirilmişdir. Buna misal olaraq elə Göyçə sözünün erməniləşdirilməyə çalışarkən məruz qaldığı fiyaskonu da nümunə gətirə bilərik: Göyçə

gölünün adını Sevan olaraq dəyişsələr də Sevan sözünün və ya bu hərf birləşmələrinin belə erməni dilində öz əksini tapmadığını görürük. Sevan sözü qədim urartu dilindən götürülmüşdür, mənası isə göy su deməkdir. Bu ad Göyçə sözünün təhlili ilə də uyğunluq təşkil edir.

Bütün bunları nəzərə alaraq deyə bilərik ki, məqalədə gəlinən əsas nəticə Göyçə mahalının ərazisinin etnik tərkibinin əsas etibarilə türklərdən ibarət olması, burada yaşayan azsaylı xalqların bu ərazilərə sonradan gətirilməsi və dil nöqtəyi-nəzərdən də Türkiyə türkcəsi ilə yaxınlığı dediklərimizə əyani sübutdur.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti (2006b), III cild. Bakı.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti (2006a), II cild. Bakı.
3. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti (2006c), IV cild. Bakı.
4. Bayramov İ. (2004), Ermənistanın türk mənşəli toponimlərinin tarixi-lingvistik təhlili. Bakı.
5. Bəşirov K. (2014), Oğuz qrupu türk dillərində qrammatik şəkilçilərin tarixi-lingvistik tədqiqi. Bakı.
6. Müşkül M. (2000), Torpağında izim qalan Göyçə. Bakı.
7. TDK (2005), Türkçe sözlük. Ankara.
8. Vəfadağlı A. (2017), Ulu Göyçəm. Bakı.